

ВІДРОДЖЕННЯ МОВ, ЩО ЗНИКАЮТЬ, ЯК ОДНА З ПРОБЛЕМ ЕКОЛІНГВІСТИКИ

Стаття присвячена актуальній проблемі еколінгвістики, проблемі відродження міноритарних мов, яким загрожує зникнення. Розглядаються шляхи здійснення ревіталізаційної політики в умовах білінгвальної спільноти у Новій Зеландії.

Ключові слова: відродження мови, міноритарна мова, ревіталізаційна мовна політика, мовне планування.

Стаття посвячена актуальній проблемі еколінгвістики, проблемі відродження міноритарних мов, яким загрожує зникнення. Розглядаються шляхи здійснення ревіталізаційної політики в умовах білінгвального суспільства в Новій Зеландії.

Ключевые слова: возрождение языка, міноритарный язык, ревіталізаційна мовна політика, мовне планування.

The article is concerned with a vital ecolinguistic problem, the problem of reviving endangered languages. The ways of carrying out the revitalization policy in the conditions of bilingual New Zealand society are described.

Key words: language revival, minority language, revitalization language policy, language planning.

Серед нових наукових напрямів, що з'явилися в останні два-три десятиліття, особливе місце займає еколінгвістика, яка вивчає взаємодію між мовою та її середовищем. При цьому справжнім середовищем є суспільство, яке використовує мову як один із своїх кодів. Еколінгвістичним розвідкам присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних учених, як О. Бондар, А.Н. Молодкін, А.П. Сквородников, Л.Н. Скворцов, А. Fill, E. Haugen, W. Mackey, B. Spolsky, P. Mühlhäusler та ін. [1 – 13; 18]. Дослідження проводяться у трьох напрямках. Перший, традиційний, пов'язаний з вивченням культури мовлення, стилістикою, риторикою. Він включає дослідження порушень правильності, ясності, логічності й інших комунікативних характеристик мовлення. Мета таких досліджень – запобігти регресу, деградації мови (представники: А.П. Сквородников, Л.Н. Скворцов) та сприяти реабілітації мовної системи. Другий напрямок пов'язаний з вивченням білінгвізму та полілінгвізму як середовища функціонування окремої мови і з проблемою зникнення мов, а звідси – зменшення лінгвістичного розмаїття на Землі. Мета цих розвідок – зберегти мови для наступних поколінь (представники: А.М. Молодкін, В.Н. Ярцева, В.М. Алпатов, О.Е. Равська та ін.). Третій спрямований на дослідження використання одиниць, засобів та реалій однієї мови, однієї культури в контексті із засобами іншої мови, що належить іншій культурі (це цитування іншомовних мікротекстів, практика перекладу з однієї мови іншою). Завдання цих пошуків – сприяти “діалогу культур”, “міжкультурній комунікації” (представник А.А. Бердичевський).

Наше дослідження виконано в руслі другого напрямку, воно стосується збереження міноритарних мов, які тривалий час співіснують в одному білінгвальному або полілінгвальному комунікативному просторі з мажоритарними мовами і перебувають на межі зникнення.

У цей період у світі існує близько 6 900 мов, які характеризуються різним ступенем своєї життєздатності. Поміж них учені виділяють: «здорові мови», «хворі», «мови, яким загрожує загибель, зникнення» та «відроджені мови» [11; 16]. Особливої уваги лінгвістів потребують мови, яким загрожує вимирання, і, таким чином, зникнення з лінгвістичної карти світу. Цим мовам властиві такі характеристики в межах мовної системи: наявність великої кількості запозичень, які часто до невпізнанності змінюють саму мову; вплив структури речення, характерної мажоритарній мові у цьому суспільстві, на структуру міноритарної; втрата цією мовою деяких морфологічних характеристик тощо; під час її функціонування: зниження соціального статусу мови і скорочення сфер вживання, зменшення кількості носіїв цієї мови, відносно низький рівень мовної компетенції молоді, причиною чого є небажання батьків навчати своїх дітей міноритарній мові, яка має відносно низький соціальний статус та ін.

Відомо, що смерть мови – це смерть цілої культури, історії певного народу. Цим зумовлена культурно-історична цінність кожної мови, а звідси випливає історична місія лінгвістів – описати, зафіксувати для історичної пам'яті людства кожну мову незалежно від кількості її носіїв і тривалості її існування як засобу комунікації, а також вишукати шляхи оздоровлення мови з метою її відродження.

Мови зникали протягом усієї історії людства. За даними ЮНЕСКО, у 2000 р. зникло 10 мов. Така ж доля найближчим часом очікує ще близько 400 мов. Передбачається, що до кінця XXI ст. з наявних 6 900 мов залишиться лише 10 %. Як пояснюють деякі лінгвісти, інтенсивність процесу зменшення мовного розмаїття пропорційна інтенсивності процесів міжнародної інтеграції та глобалізації в економіці, соціальному устрої спільнот, а також процесу політичної, економічної і воєнної поляризації світового суспільства.

Об'єкт нашого дослідження – процес відродження маорійської мови (ММ), спрямований на її оздоровлення, підвищення рівня її життєздатності. Ця мова, контактуючи з мажоритарною англійською у новозеландському суспільстві протягом тривалого періоду, втратила свою значущість як засіб спілкування і опинилася на межі зникнення.

Предмет дослідження представлений розглядом шляхів реалізації ревіталізаційної мовної політики в цій країні.

Ця проблема актуальна у зв'язку з указаними вище причинами і є перспективною для її подальшої розробки, оскільки позитивні результати відродження мов можуть бути успішно застосовані у ревіталізаційній практиці інших країн.

Під терміном «відродження мови» ми розуміємо зусилля, спрямовані на додання лінгвістичних форм або соціальних функцій міноритарним мовам для збільшення їх користувачів та сфер використання. Зазначимо, що проблема відродження мов почала плідно розроблятися у 90-ті роки ХХ ст. зарубіжними та вітчизняними вченими [5 – 6; 15], які у своїх працях розробляли теорію «мовного відродження» та описували отримані позитивні результати ревіталізаційної політики, пропонуючи ту чи іншу модель мовного відродження як перспективну для впровадження. У цей же час створюється ряд організацій, які опікуються цією ж проблемою. Їх внесок у загальну справу захисту міноритар-

них мов та у збереження мовного розмаїття є доволі значний («Terralingua», «Foundation for Endangered Languages», «The Endangered Language Fund», «Linguistic Organization of America», «The Taura Whiri I Te Reo Maori» та ін.).

Як зазначалося в наших попередніх роботах [14], ММ у 60 – 70-ті рр. ХХ ст. була на межі зникнення з ряду причин. Серед них найбільш вагомими ми вважаємо такі чинники: урбанізація, а звідси – дисперсне розселення маорі і розпад маорійських мовних спільнот; велика кількість змішаних шлюбів; відсутність у маорійців почуття своєї національної ідентичності; небажання самих маорі спілкуватися рідною мовою через її низький престиж; мовна освіта в школі, яка здійснювалася засобами англійської мови; небажання батьків навчати своїх дітей рідній мові, що призводить до розриву передачі мови від покоління до покоління, що особливо небезпечно для міноритарних мов. Використовуючи розроблену Дж. Фішманом шкалу [15] для оцінки рівня занепаду мови, ми визначаємо стан ММ як такий, що відповідає сходинок № 8, де користувачі ММ, що зникають, соціально ізольовані. Для того, щоб відродити ММ і повернути її користувачам, в першу чергу, маорійцям, необхідно було відповідним органам (Міністерству маорійського розвитку, Міністерству освіти, Маорійській мовній комісії та ін.) провести мовне планування, визначивши основні напрями для здійснення мовної політики. Мовне планування було спрямоване на зворотну зміну мови, на забезпечення таких умов і дій, які б сприяли відродженню мови: її просуванню від сходинок № 8 – стадії найбільшого розриву передачі мови від покоління до покоління – до стадії № 1, де встановлюється механізм природної репродукції мовної спільноти.

Мовне планування включало три компоненти: планування статусу мови, її корпусу та планування процесу вивчення ММ. Перша складова мовного планування є зовнішньою стосовно мови. Планування статусу мови передбачає офіційне визнання ММ як засобу комунікації у різних сферах життя і визначення сфер функціонування цієї мови у новозеландському суспільстві.

Надання ММ статусу офіційної відбулося у 1987 р. з прийняттям урядом Нової Зеландії «Маорійського мовного закону», який передбачав оголошення ММ офіційною поряд з англійською у новозеландському суспільстві та надавав право широкому колу її носіїв користуватися цією мовою у різних ситуаціях, узаконував створення Маорійської мовної комісії та визначав її функції. Ця комісія спрямовувала свою діяльність на зміцнення офіційного статусу ММ, створення умов для її відродження, процвітання та використання як засобу комунікації. У 1987 р. було створено Міністерство маорійського розвитку, яке у співпраці з Маорійською мовною комісією реалізує мовну політику. Міністерством розроблено ряд рішень, які відображені у таких офіційних документах, як Maori Language Act, 1989; Education Act, 1989; Broadcasting Act, 1989 та ін. Пізніше, у 1997 р., новозеландський уряд намітив п'ять основних завдань, які стосуються відродження ММ: 1) збільшити кількість користувачів ММ та покращити умови її вивчення; 2) підвищити рівень володіння ММ; 3) збільшити можливості для її використання; 4) розвивати ММ для всебічного її використання як засобу комунікації у новозеландському суспільстві; 5) сформувати у новозеландського населення (як у маорійців, так і немаорійців) позитивне ставлення до маорійсько-англійського білінгвізму.

Планування статусу тісно пов'язане з плануванням корпусу мови. Останнє спрямоване на стандартизацію, кодифікацію морфологічних і орфографічних особливостей мови,

створення нових термінів та загальноновживаної лексики та ін. Як показали наші спостереження, воно стосувалося таких сфер, як внесення орфографічних змін до правопису ММ; розширення та модернізація словника; підготовка матеріалів для забезпечення навчального процесу (словників, підручників; художньої літератури, періодики тощо).

Характеризуючи згадані вище складові, зазначимо, що Маорійською мовною комісією було розроблено орфографічну конвенцію, яка являє собою набір правил правопису. Мета прийняття цього документа – стандартизувати ММ, адже до цього часу на території країни існує три діалекти: два – на о. Північний (східний і західний) і діалект о. Південний, які мають ряд відмінностей, що стосуються вимови слів та їх написання. Прийняття цієї конвенції дасть змогу стандартизувати ММ, що забезпечить сталість норми літературної мови та сприятиме формуванню грамотності маорійського населення. Стандартизації підлягали такі аспекти: написання складних слів окремо, через дефіс та разом; позначення довготи голосних з використанням макрону в словах маорійського походження та запозичених; написання слів з великої літери тощо.

Друга сфера, де було багато зроблено, – це модернізація словника за рахунок термінологічної та загальноновживаної лексики. Ці лексичні одиниці створювалися з урахуванням вимог Маорійської мовної комісії, яка регулює процес словотворення. Необхідно зазначити, що для цього періоду її діяльності характерний пуристичний підхід, який полягає у забороні використання слів іншомовного походження (особливо з англійської). Пропонується здійснювати словотворення за рахунок власних мовних ресурсів із застосуванням таких найбільш продуктивних способів, як парафраза, редуплікація, словоскладення, афіксація. Уся новоутворена лексика відображена у словниках, які нещодавно вийшли: Ryan P. «The New Dictionary of Modern Maori», Ngata H. «Ngata English-Maori Dictionary» тощо і на веб-сайтах Маорійської мовної комісії, яка надає списки лексичних новоутворень та версії електронних словників (наприклад, електронний словник «Te Matatiki» включає 5 500 нових слів).

Важливою складовою планування корпусу мови є випуск простих граматичних довідників, посібників з розвитку навичок мовлення, навчальних програм для різних рівнів навчання. Значну роль у нормуванні, стандартизації ММ відіграє художня література ММ, яка розширює сфери її використання (у 2002 р. вийшла збірка оповідань та роман “Makorea”, автор Mataira Katarina; збірка поезій, підібрана Sir Apirana Ngata та ін.). Триває випуск газет і журналів.

Третій компонент мовного планування, а саме планування процесу вивчення ММ, реалізується, в першу чергу, через систему освіти, яка включає три рівні:

1) дошкільний (з 1981 р. було введено вивчення ММ у дитячих садках «kohanga geo»; з 2 таких закладів у 1982 р. їх кількість була збільшена до 704 у 2002 р.);

2) шкільний:

– у двомовних державних та приватних школах (їх кількість у 1995 р. дорівнювала близько 350);

– в одномовних «kura kaupapa Maori», які працюють за методикою “повного мовного занурення”, де вивчається ММ і культура маорійців (у 1990 р. було відкрито 6 шкіл, а в 1997 р. їх кількість нараховувала 59).

3) у вищих та середніх спеціальних закладах освіти (коледжі, інститути, університети, де продовжується вивчення ММ). При університетах та інститутах організовані курси для дорослих для вивчення або вдосконалення ММ.

Зазначимо, що відродження мови здійснювалося у двох напрямках: у сім'ї і маорійських мовних спільнотах. Що стосується першого напрямку, то міжпоколінна передача мови – найефективніший спосіб мовної ревіталізації із забезпеченням високого рівня мовної компетенції. Так, за даними Міністерства освіти, серед маорійців, які мають «дуже високий рівень» володіння мовою, 80 % чули цю мову від своїх батьків і тільки 6 % виростили у тому оточенні, де не звучала ММ. Важливу роль у цьому процесі відіграють маорійські мовні спільноти, які представлені: типово сільськими, сформованими навколо традиційних центрів племен, де підтримується використання ММ у спілкуванні; новоутвореними, що локалізуються у містах та приміських зонах. За даними того ж Міністерства, утворено три таких спільноти. Переважна більшість членів цих спільнот – студенти, які продовжують вивчати ММ у ВНЗ після закінчення *kohanga* гео та шкіл, і які поза стінами навчальних закладів спілкуються ММ.

Розширилися сфери функціонування ММ. Крім використання ММ у сім'ї, маорійських мовних спільнотах, навчальних закладах, вона застосовується як засіб спілкування на деяких робочих місцях, у релігійних організаціях, земельних корпораціях, спортивних клубах тощо.

Велику роль у відродженні ММ відіграли ЗМІ (радіо, телебачення, преса). На цьому етапі збільшилася кількість періодичних видань; функціонує близько 30 радіостанцій, які ведуть передачі ММ (як навчальні, так і розважальні), збільшилася кількість телеканалів, на яких відводиться від 5 до 50 % ефірного часу залежно від концентрації маорійського населення у цій місцевості).

Отже, описані в роботі шляхи проведення ревіталізаційної мовної політики виявилися ефективними для оздоровлення і збереження ММ. Подана модель мовного відродження, на наш погляд, може бути застосована у світовій ревіталізаційній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар О. Екологія українського слова: аспекти і проблеми/ О.Бондар// Мовознавство: матеріали IV Міжнародного конгресу українців. – К.: Пульс, 2002. – С. 158 – 163.
2. Бернацкая А.А. О трех аспектах экологии языка /А.А. Бернацкая // Вестник Красн. ГУ. Гуманитар. науки, 2003. – № 4. – С. 1 – 3.
3. Haugen E. The Ecology of Language / E. Haugen. – Standard: Stand. Univ. Press, 1972. – P. 325 – 339.
4. Mühlhäusler P. The Politics of Small Languages in Australia and the Pacific/ Mühlhäusler P. // Language and Communication. – 1987. – Vol. 7. – №4. – P. 1 – 24.
5. Spolsky B. Reassessing Maori Regeneration /B. Spolsky // Language in Society. – 2003. – Vol. 32. – P. 553 – 578.
6. Spolsky B. Conditions for Language Revitalization: a Comparison of the Hebrew and Maori /B. Spolsky // Current Issues in Language and Society. – 1995. – Vol. 2 – 3. – P. 177 – 201.
7. Mackey W. Toward an Ecology of Language Contact /W. Mackey // Trends in Linguistics: Sociolinguistic Studies. – Hague: Mouton Pubshishers, 1979. – P. 453 – 459.

8. Сковородников А.П. Лингвистическая экология: проблемы становления / А.П. Сковородников // Теорет. и прикл. аспекты речевого общения: науч.-метод. бюл. – Красноярск: Краснояр. ун-т, 1996. – № 1. – С. 5 – 9.
9. Сворцов Л.Н. Культура языка и экология слова / Л.Н. Сворцов // Рус. речь. – М., 1998. – № 4. – С. 3 – 9.
10. Алпатов В.М. Судьба айнского языка / В.М. Алпатов и др. // Малые языки Евразии: социолингвистич. аспект. – М.: МГУ, 1997. – С. 109 – 116.
11. Ярцева В.Н. О судьбах языков в современном мире/ В.Н. Ярцева // ИАН. Сер. СЛЯ, 1996. – № 2. – С. 3 – 16.
12. Бердичевский А.А. Современные тенденции в обучении иностранному языку в Европе/ А.А. Бердичевский //Русский язык за рубежом. – 2002. – № 2. – С. 5 – 9.
13. Fill A. Language and Ecology: Ecolinguistic Perspectives for 2000 and Beyond / A. Fill. – Tokyo, 2000. – 378 p.
14. Герман Л.В. До питання зміни мов в умовах Нової Зеландії / Л.В. Герман //Мова і культура. – К.: Вид. Дім Бураго, 2008. – Т.ІІ; Вип. 10. – С. 20 – 24.
15. Fishman J. Reversing Language Shift: Theoretical and Emperical Foundation of Assistance to Threatened Languages / J. Fishman. – Clevedon: Multilingual Matters, 1994. – 426 p.
16. Мечковская Н.Б. Структурная и социальная типология языков / Н.Б. Мечковская. – Минск: Алмафея, 2004. – 365 с.
17. Раевская О.В. Современное положение ретороманского языка в Швейцарии / О.В. Раевская //Малые языки Евразии: социолингвистический аспект. – М.: МГУ, 1997. – С. 126 – 134.
18. Молодкин А.М. О некоторых эколингвистических подходах к исследованию вопросов языковых контактов и языковой эволюции / А.М. Молодкин, С.Ю. Максимова и др. // Эколингвистика: теория, проблемы, методы: межвуз. сб. научн. тр. – Саратов: Науч. кн., 2003. – С. 20 – 24.

УДК 822.10.11

Керимова З. Мусеиб кызы
(Азербайджан, Баку)

**РЕЧЕВЫЕ ЭТИКЕТЫ, СВЯЗАННЫЕ С СИТУАЦИЯМИ
ОДОБРЕНИЯ И ПОРИЦАНИЯ**
(на основе материалов Азербайджанского языка)

One of the most widely used kind of speech etiquette is on reproach and praise. Every reproach and praise is used in a definite situation and in a definite communication act.

The article deals with the lexical-semantic position of reproach and praise forms in the Azerbaijani language and their history of development. The forms of reproach and praise as